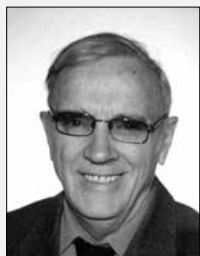

Kampen mot tuberkulosen

Kvinner viser vei

Av Martin Moland

Martin Moland, f. i Henningsvær, pensjonert havnefogd i Sandnessjøen. Alstahaug kommunestyre 1975-83, Nordland fylkesting 1983-95.

Martin Moland har forfattet denne artikkel etter en gjennomgang av foreningens protokoller sammen med sin søster Augusta (Dokka) Tangstad, som har vært medlem av foreningen siden 1952, 3. generasjons medlem gjennom sin bestemor Andrea Jentoft og sin mor Marie Jentoft, gift Moland.

*I 1911 sånn først på høsten,
der satt noen fruier med en kaffetår.
Og resonnerte om denne pesten
Vi danner tub. forening nu i år.*

*Vi vil en forening som kan lindre sorgen
For de uheldige som tubben får.
Vi vil en forening som kan gå i borge
For at de ikke alene står.*

*Fru Liland startet på Hellandsøya,
Hun fikk no'n kvinner med og gikk i gang.
Fru Johnsen likeså på Heimlandssida,
Det ble foreningens vuggesang.*

Datidens pest

Ovennevnte 3 vers er hentet fra en sang som Henningsvær Helselag benyttet ved særlige anledninger som anerkjennelse for sine pionerer, kvinnene som gjennom sine foreninger startet arbeidet for å bistå enkeltpersoner og familier som ble rammet av tuberkulosen med det mest nødvendige. De mange små lokalsamfunn stod den gang nærmest maktesløse. Særlig utsatt var befolkningen i fiskeværene, der tusenvis av tilreisende fiskere i Lofotsesongen levde under kummerlige forhold. En elementær ting som rent drikkevann var fra før en mangelvare, under vinterfisket ble situasjonen ytterligere forverret.

Med kødannelse ved vannposter, i butikker eller hvor folk ellers møttes, var den enkelte lett utsatt dersom smitekilden først var til stede. En hver fysisk nærkontakt kunne i realiteten være befengt med en viss risiko for smitte. Var smitten først tilstede, var de som omgikk tett inn på hverandre, slik som fiskerne på rorbua og barn i skolegården, særlig utsatt.

Bryllup i Henningsvær i 1916. Bak fra v.: Marie Jentoft, Elise Liland, Johan O. Liland, Hagbert Henriksen, Harald Antonsen, Margot Kristensen, Wilhelm Henriksen, Godtfred Henriksen, Einar Henriksen og Sedenius Zahl. Sittende fra V.: Andrea Jentoft, Madam Ramberg, Fyrmester Paasche, brura Rakel Paasche, brudgom ? Furu, Rane Larsen, Olava Paasche og Agnes Johansen. Helt foran brudepikene Asta Antonsen og Ragna Paasche. Elise Liland, Andrea Jentoft og Agnes Johansen var med på stiftelsesmøtet i 1911, mens Margot Kristensen og Marie Jentoft ble medlemmer fra 1916 og fikk nær 70 år i foreningen.

Litt om stedet 1910-1946

I følge folketellingen 1910 var det 372 fastboende i selve Henningsvær. I tillegg bodde det 65 innbyggere på Sauøya, i Gullvika, Urvika og Festvåg. Kretsen hadde dermed en total befolkning på 437 innbyggere.

Befolkningstallet var relativt stabilt de første 10 årene mens det i de etterfølgende 10 årene steg til 620 sjeler. Størst befolkningsvekst hadde stedet fra 1930 til 1946, da folketallet steg til 993 innbyggere. I følge eldre bilder fra Henningsvær, sannsynligvis tatt i 1920-årene, kan det telles ca. 20 fiskebruk. I tillegg lå det en rekke oppkjøpsfartøy til ankers i Heimsundet og Saltværsundet. I 1922 fikk Henningsvær elektrisk strøm, mens

sjøledningen for tilførsel av vann fra Festvåg, først ble sluttført i 1934. Før tilknytningen skjedde, måtte den enkelte husstand frakte vann i tønner fra Festvåg. På stedet var det 3 brønner, men dette vannet var ikke egnet til drikkevann og matlagning. Ved storsjø med oppgang og uvær ble brønnene ofte overfylt med sjøvann. Sannsynligvis var det i ovennevnte tidsrom tuberkulosen som folkesykdom hadde sitt største omfang.

Etablering av lokale tuberkuloseforeninger

I 1910 bodde det altså 372 fastboende i været, omtrent likt fordelt mellom Heimlandet og

Hellandsøen. Adskilt med det sterkt trafikkerte Heimsundet, og den store medlemstilslutningen, tilsa dette at det måtte bli to foreninger. Begge foreningene hadde fra start ca. 30 medlemmer hver. I henhold til vedtektene skulle møtene for øvrig gå på omgang, så hensynet til nok plass talte nok også for to foreninger. Tilveksten ble gjerne sikret ved at mødrene meldte sine voksne døtre inn som medlemmer. I denne forbindelse kan det nevnes at i foreningen på Hellandsøen ble således to 16 års gamle jenter medlemmer i 1916, nemlig Margot Kristensen og Marie Jentoft. Stiftelsesprotokollen fra Heimøya er dessverre kommet bort, men ut fra den høye aktiviteten foreninga opprettholdt helt fra starten av, kan man gå ut fra at det samme også skjedde der. Å lære å ta medansvar og vise engasjement hørte til datidens oppfostring. Det var den gang det!

Arbeidet i foreningene

I vedtektene heter det at det ikke skal betales medlemskontingent, og at inntektene skal sikres ved at det for hvert møte skal gis en liten ting som loddes ut i samme møte. I tillegg skulle de to foreningene avholde basarer. I årsberetningen for 1911 merker man seg at det er holdt to basarer som til sammen hadde innbrakt 460 kroner til foreningene. Foruten loddsalg var det hjemmebakst og kaffesalget som gav inntekten. Etter datidens pengeverdi var 460 kroner et anselig beløp. Etter som stedet den gang manglet forsamlingslokale, ble basarene avholdt på Heimgårdsbrygga. Man fikk ta det som det var, som det heter i et vers i jubileumssangen.

På Heimgårdsbrygga den første festen gikk av stabelen med mye ståk.
Man lånte lamper og rynka neser,
En masse skitt og to, å for et bråk.

Stedets forsamlingslokale, Festiviteten, ble først bygget og tatt i bruk i 1925.

Hjemøens og Hellandsøyas helselag i full gang med å lage klær som skal sendes til soldatene i Finlandskrigen i 1939. Fra Festiviteten. Bildet tilhører Alf Per Johansen. Henningsværkalenderen.

Midlene som ble tatt inn, ble satt på konti i Vaagan Sparebank og ble disponert der de trengtes. Først og fremst til de som skulle på tuberkulosehjem. Foruten reisepenger gjaldt det gjerne hjelp til bekledning, og da særlig skotøy. Foruten de akutte tiltak for den enkelte familie som var blitt rammet, var det viktig med forebyggende virksomhet. Riktig og rikelig kosthold. I den forbindelse kan det nevnes at foreningen gikk til innkjøp av en ku og opprettholdt kostnaden for drift av denne, slik at familier som var rammet av tuberkulosen skulle få tilgang på melk. Men innsatsen fra foreningene til tross, med det omfanget sykdommen hadde fått, kom den til å kreve manges liv. Foreningens protokoller fra etableringen og frem til etterkrigstiden viser dette i klare tall alt for mange ganger, dokumentert som det er ved uttak av penger for kjøp av kister og kjøp av kranser. Forholdene var nok ikke verre i Henningsvær enn andre steder. Når det nevnes her, er det for å gi innsikt av det omfang og utfall tuberkulosen førte med seg som datidens folkesykdom nummer en.

Etterkrigstiden

Etter at forskningen brakte nye medisiner med bedre behandlingstilbud i bekjempelsen av

Heimøya Helselag ca. 1950. Bak fra v.: Margit Henriksen, Ruth Engesvik, Ingeborg (Molla) Olsen, Hilda Malnes, Inger Falck Olsen, Ragnhild Dahl og Wigdis Riise. Foran: Olga Henriksen, Solveig Henriksen, Kaia Larsen, Aslaug Bang og Jenny Johansen. Bildet tilhører Hans Bjarne Olsen. **Henningsværkalenderen.**

tuberkulosen, ble navnet tuberkuloseforening på landsbasis skiftet ut med sanitetsforening eller helselag i stadig flere foreninger. Både på Hellandsøen og på Heimøen ble navnene på foreningene endret til henholdsvis Hellandsøya Helselag og Heimøya Helselag. Lagene drøftet også spørsmålet om sammenslåing, men en del forhold ble stående i veien for dette. Først av alt skyldtes det at de fleste ønsket at møtene fortsatt skulle gå på omgang i heimene, og at oppslutningen om møtene dermed var for stor til at dette lot seg gjennomføre. For øvrig hadde jo lagene helt fra starten stått sammen om felles arrangementer, blant annet gjennom basarene som ble avholdt under Lofotfisket.

Disse tilstelningene forutsatte stor innsats og planlegging. Alt som ble loddet ut var basert på egeninnsats i form av strikking og brodering til loddsalg. Under tilstelningene ble det solgt

varme retter, dessert, smørbrød, kaker og kaffe. Tilstelningene var svært populære blant befolkningen og de tilreisende fiskere, så det ble å fortsette etter de gamle pionerers ånd ennå noen år. Etter som den eldre generasjon etter hvert gikk bort, falt medlemstallene betydelig. Den oppvoksende generasjon fulgte ikke lenger etter som før. De to lagene ble dermed slått sammen til en under navnet Henningsvær Helselag i 1984.

Det store løftet

Etter at den gamle sykestua som staten hadde bygget i Henningsvær på 1870-tallet forfalt, tok de to helselagene allerede i midten av 1960-årene initiativ for å få restaurert eksisterende bygg for tidsmessig bruk. Lagene sørget for å få støtte fra stedets fiskarlag og det lokale husmorlag.

Henningsvær Helselag: Augusta Tangstad, Inger Abelsen, Erna Sletten, Lilla Larsen, Liv Jørgensen, Jonny Rask, Hedvik Wiik, Anne-Lise Bruun, Signe Rask, Lillian Kristiansen.

Det foreligger en ganske omfattende korrespondanse til de ulike parter som først måtte bringes inn i saken, for å nevne noen, distriktslegen, folketannrøkta, kommunen og fylkesmyndigheter.

Den skrøpelige tilstand den gamle sykestua var kommet i, var en ganske betent sak for så vel de kommunale helsemyndigheter som fylkesmyndighetene. Under ledelse av de to lokale helselag hadde nå flere stedlige lag og foreninger sluttet seg til. Etter datidens forhold hadde helselaget et betydelig beløp, i alt kr. 178.000 som de var villig til å gå inn med under forutsetning av at kommunen og andre interessenter også trådte til. Dette er en for omfattende sak til å gå nærmere inn på. En får bare nøye seg med å fastslå at den gamle sykestua var i en slik dårlig forfatning at det ble besluttet å rive den for å gi plass til et nytt bygg. Takket være helselagets innsamlende midler, lokal dugnadsinn-

sats med tomtearbeid og grunnmur og midler fra Henningsværfondet, sikret man den nødvendige egenkapital slik at restfinansieringen kunne ordnes.

Byggingen kom i gang i 1983, ble slutført året etter, med plass til legekontor, helsesøster og tannklinikk. Etter at den kommunale helse-tjenesten ble sentralisert til Svolvev i siste halvdel av 1990-årene, ble huset stående tomt noen år inntil det ble tatt i bruk som barnehage.

Verdsatt for sin innsats

18. oktober 1936 gikk de to foreninger sammen for å markere sitt 25-års jubileum. Etter som det er laget en egen protokoll fra tilstelningen, refereres det fra denne.

“Festen begynte kl. 5 ettermiddag. Bordene var festlig dekket i Festivitetsens storsal.

Formennene ønsket velkommen og bad til bords der det ble servert kaffe med kaker. Under bevertningen spilte søster Leander og lærer Pettersen på piano og fiolin. Hagbart Henriksen leste to prologer som var skrevet for anledningen. Deretter fulgte sang fra Henningsvær blandede kor. Beretningen for de to foreningers 25 års virksomhet ble referert. Av beretningen fremgår det at de to foreningene samlet gjennom 25 år hadde brukt ca. 20.000 kroner til forskjellig bistand, og at de hadde 2.000 kroner på konto i Vaagan Sparebank. For å få en forståelse av hva disse beløp utgjorde, har jeg fått opplyst fra banken at ifølge konsumprisindeksen 1935-2004, tilsvarer 20.000 kroner i 1935 567.000 kroner i 2004. Det kom også frem at uten at det hadde vært noen form for innsamling, hendte det at enkelte støttet opp i form av gaver som f.eks. klær, ulltepper og lignende.

Det ble lest opp telegrammer som var innkommet i forbindelse med jubileet. Det ble holdt mange taler med takk for foreningenes innsats for de syke. Ingvald Ramberg talte på vegne av Vågan Trygdekasse og takket for den bistand foreningen hadde ytt til svake og syke. Wilhelm Henriksen takket på vegne av Vågan Helseråd og skipsekspeditor Bang på vegne av Vågan kommune. Ca. 180 mennesker deltok i festlighetene.

Av referatet kan man straks slutte at dette måtte ha vært et jubileum med både stil, verdighet og oppslutning. Kvinnene som avholdt sin første basar i 1912 på ei fiskebrygge i Heimværsundet til inntekt for de tuberkuløse, inviterte stedets innbyggere til åpent hus, fest

med kaffe og kaker og ble hedret med prologer, telegrammer og underholdning fra det som var av kommunale myndigheter og med en oppslutning av det som måtte være maksimum for stedets storstue.

Tanker om fremtiden

Skal man kunne se inn og planlegge for fremtiden, må man foruten å være oppdatert i nåtiden, også kjenne fortiden. I dag lever vi i et samfunn som er så helt annerledes på alle områder enn hva forholdene var i etableringsåret 1911 og helt frem til de første etterkrigsårene. Innen for helse og omsorg regnes Norge faktisk som det beste land i verden. Likevel blir vi daglig gjennom TV og aviser minnet om at velferdssamfunnet til tross, er det enkeltpersoner i våre lokalsamfunn som strider med sin hverdag. Unge med stoffproblemer, gamle som ikke får nødvendig helsemessig oppfølging. Gjennomsnittsalderen stiger, med det også pleiebehovet. De unge reiser bort for å få arbeid, de gamle sitter ofte alene igjen med sin ensomhet.

Om ikke den materielle nød er tilstede som før, er behovet for kontakt og medmenneskelig omgang stort i våre velferdssamfunn. Nasjonalt og globalt er det sykdommer som HIV, dyptgripende kreft osv som er nåtidens ”pest”. I honnør til de kvinnelige pionerene på Hellandsøen og Heimøen: Foreningens vuggesang er fortsatt like aktuell og bør i seg selv være en appell til den unge generasjon om å følge i de eldres fotspor.